

Christer Pursiainen

**Ždanov
Tornissa**

Helsingissä Kustannusosakeyhtiö Otava

© Christer Pursiainen ja Kustannusosakeyhtiö Otava 2024

ISBN 978-951-1-47938-3

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2024

Sisällys

- I TÄYSKÄÄNNÖS | 9
Hyvää päivää, pojat! | 9
Aivoverenvuoto kesken neuvotteluja | 12
Todellisuuden kalliopohja | 15
Loput viisikymmentä prosenttia | 19
Helsinki ei olekaan raunioina | 23
Hirmuinen! Hirmuinen! | 26
Koko Suomen armeija sotavangeiksi? | 30
- II KAIKKIVOIPA VALVONTAKOMISSIO | 36
Kaukorintamatiedustelua Esplanadilla | 36
Valmis sapluuna | 39
Miehitys ilman miehitystä | 43
Huijaavatko ne meitä? | 45
Mannerheimille on annettava mahdollisuus | 49
Tornin varjo | 51
Kongosta Suomeen | 54
Jäätyneet omenat | 60
- III HARMONIKANSOITTAJA MARIUPOLISTA | 65
Hellitty ja pajattu | 65
Kaikki muuttuu | 69
”Juri” | 72
Onnekas vänrikki | 76
Yksi konekivääri ratkaisee | 81
Kolmesta toveruksesta jäljelle jäi yksi | 86
Edessä loistava menneisyys | 92
- IV TUNNUSTELUJA HELSINGISSÄ | 98
Vierailu Tamminiemeen | 99
Mannerheimin kasvot rypistyvät | 102
Pääministeri josta ei ollut poliitikoksi | 105
Castrénin piinapenkki | 108

- Porvariston pelastusrengas | 114
Lista nro 1 | 120
Kuinka paljon on 300 miljoonaa dollaria? | 125
- V EPÄPYHÄ ALLIANSSI | 130
Kuritushuoneesta hotelli Torniiin | 130
Vainoojalle kättä? | 135
Kommunistit Paasikiven puheilla | 137
Kaikkia puoluerajoja karttava puolue | 142
Eilen kanssamme oli porvareita | 145
Parketin ilta | 150
- VI STALININ DATŠALLA | 158
Valvontakomission varjomaailma | 159
Vaikuttaja-agentit | 163
Lajivirttä laulamahan | 171
Sokeria ja miten paljon tahansa teetä | 175
Mitä tehdä Suomelle? | 178
Kateelliset kilpailijat | 183
- VII PAASIKIVEN VUORO YRITTÄÄ | 187
Omatkin pettivät | 188
Ei ainakaan Kuusisen vävyä! | 191
Kekkosen ensimmäinen kotiryssä | 196
Vanha ja keski-ikäinen | 201
Vuoden 1938 normaalihinnat | 204
Paha lääke | 208
Kuinka monta laivaa? | 211
- VIII TULEVAISUUDEN MUSIIKKIA | 215
Maailma on taas ennallaan? | 215
Merihätä | 219
On puolustettava vain lännen suuntaan | 223
Suuri asia jäi pöydälle | 227
Puna-armeijan kuoro valloitti maan | 233
Brittielokuvan kelat sekaisin | 240
Yhteiset ihanteet | 245

- IX JURIDIKKAA VAI POLITIIKKAA? | 251**
Kiihkokansallisuuden sotaisa rumpali | 251
Kolme toverusta | 256
Babuška on pirua parempi | 260
Aikooko hallitus ryhtyä toimenpiteisiin? | 266
Tanner taipuu | 269
Ulkopolitiikka kulkee sisäpolitiikan edellä | 274
- X VASTAKARVAAN JA MYÖTÄKARVAAN | 280**
Joukossamme on venäläisten vakooja! | 280
Kaunis kyttöselkäinen täi | 286
Pohjantähden alla | 292
Terijoen mallikin kelpaisi | 296
Kummallinen välikysymys | 299
Ajopuita vai sotasyyllisiä? | 305
- XI SYYLLISET | 308**
Taannehtivasti syylliset | 309
Pakon edessä | 312
Kommunistit ruotuun | 316
Vain Wibelius voi lyödä rintoihinsa | 319
Keitä Neuvostoliitto oikeasti haluaa syyttää? | 322
Sunnuntaikävelyllä Säätytalolla | 325
Kymmenen vuotta kuritushuonetta | 328
- XII SUOMI ILMAN ŽDANOVIA | 337**
Pako Portugaliin | 338
Mannerheim on tehnyt tehtävänsä | 341
Moskovan valot ja varjot | 345
Tungosta pääministeriksi | 349
Kommunistit torppaavat Kekkonen | 353
Propseja, koiria ja perkeleitä | 359
- XIII HYVÄÄ PALUUMATKAA! | 363**
Ždanovin vetoapu | 363
Erikoinen rauhanvaltuuskunta | 369
Suomi anti-imperialismin rintamassa | 373

Vaihtoraha suurvaltojen pelissä | 377
Rakastettava avainten luovutus | 382

XIV SUOMI VUOROSSA | 385

Luottamus painuu pakkaselle | 386
Herra Generalissimukselle | 391
Kekkonen maistaa Stalinin viiniä | 395
Pulaa vallankaappajista | 400
Leinon nousu ja tuho | 405
Kommunistit laskelmoivat väärin | 409

XV SOPIVASTI ENNENAIKAINEN KUOLEMA | 414

Kurittomat neuvostokirjailijat | 415
Žhdanovštšina | 417
Valdain humisevat kuuset | 420
Ždanovin kuolema edistää pienveneliikennettä | 423
Oman arkun äärellä | 425
Puna-armeija avuksi | 427

JÄLKIPUHE: MIKÄ ON DOKUMENTTIROMAANI? | 431

LÄHDEVIITTEET | 434

LÄHTEET | 460

HENKILÖLUETTELO | 477

I

TÄYSKÄÄNNÖS

”**K**umea traagillisuus lepää voitetun, nyt kotiutettavan armeijan yllä. Suurin osa siitä on ollut niin liikuttava uskossaan ja uhrivalmiudessaan. Miten säälimättömästi se on nyt paiskattu mullistavien uusien tapausten, näkemysten ja ajattelutapojen kurimukseen!”¹ Näin purkaili päiväkirjatuntojaan Mikkelin päämajan tiedotusjoukoissa sotapalvelustaan suorittava kulttuurimies ja upseeri Olavi Paavolainen. Toisaalla valtioneuvos Juho Kusti Paasikivi, vaikka oli jo pitkään tukenut rauhanneuvotteluja, tallensi yhtä lailla ajatuksiaan välirauhan synnyttyä: ”Lehdet kirjoittavat kovasti hyvistä suhteista Venäjän kanssa. Humoristista, ellei se osoittaisi niin suurta tyhmyyttä ja samalla olisi ilettävää.”²

Hyvää päivää, pojat!

Helsinki on vielä lumeton ja lämpötila kymmenisen astetta plussan puolella. Ilmassa on pientä tihkusadetta. Oli lokakuun 5. iltapäivä vuonna 1944. Malmin lentokentälle oli kerääntynyt arvokkaan näköinen vastaanottodelegaatio Suomen tuoreen pääministerin Urho Castrénin johdolla. Kaikkien katseet olivat kiinnittyneet taivaalle, kun ”vihreäksi maalattu suuri Douglas-kone, jota majuri Litvinoff

ohjasi, laskeutui kauniisti kentälle, ja kahdeksan venäläistä saattueena seurannutta hävittäjäkonetta risteili kentän yläpuolella”.

Näin selosti *Helsingin Sanomat* yhden palstan pikku-uutisessa otsikolla ”Kenraalieversti Shdanov saapunut Helsinkiin”.³ Mainitut hävittäjät eivät olleet pelkästään lisäkomeutta tuomassa. Ne olivat siltä varalta, että Suomenlahden yllä saalistavat saksalaishävittäjät olisivat kiinnittäneet huomiota neuvostokoneeseen. Perässä seurasi vielä kolme amerikkalaisvalmisteista Dakota-konetta, jotka kuljettivat Helsinkiin vastaperustetun valvontakomission neuvostoupseereita.⁴

Suomen kansa saa aistia tilanteen miltei leppoisan tunnelman reportterin selostuksesta. Andrei Aleksandrovitš Ždanov, Neuvostoliiton kommunistisen puolueen politbyroon jäsen ja kukaties joskus Josif Stalinin seuraaja, astelee lentokoneen laskuportaita pitkähelmaisessa vyötetyssä manttelissa. Olkaimia koristavat edellisenä kesänä ansaitut kenraalieverstin kolme tähteä. Pitkävartiset sotilasaappaat vilahtelevat takin alta ja päässä komeilee puna-armeijan tähtivaakunalla ja laakerinlehdillä somisteltu pienelle miehelle hie-man ylisuuri päähine.

Reippain askelin Suomen uusi hallitsija, liittoutuneiden valvontakomission puheenjohtaja, asettuu Helsingin varuskunnan kunniakomppanian eteen. Käsi lipassa hän kuuntelee tervetuliaissoitot. Musiikin loputtua Ždanov kulkee pitkin rivistöä, pysähtyy kohta sen edessä, lyö kantansa yhteen ja nostaa kätensä uudestaan tervehdykseen. Selvällä ja kirkkaalla suomen kielellä, vaikka hieman murtaen, hän kovaäänisesti lausuu: Hyvää päivää, pojat! Sotilaat oli opetettu huutamaan reippaasti: Hyvää päivää, herra kenraali!⁵

Utiseen on liitetty kuva noin viisikymmentävuotiaasta, siviilipuvussa kunnanvirkailijan näköisestä miehestä. Hänellä oli lyhyet, alas taipuvat viikset ja huolellisesti kammattu tukka, joka oli öljyty tiukasti päälakea myöten vasemmalle. Miehen noina aikoina nähneet ovat maininneet lähes rypyttömät ja punatäyteläiset kasvot sekä vilkkaat ruskeat silmät. Eräiden mielestä Ždanov vaikuttaa sydämeliseltä miekkoselta. Jotkut panivat merkille hänen hyvin hoidetut kätensä, toiset hänen melko lyhyen kasvunsa sekä lihavenpuoleisen

vartalon. Irvailijoiden mielestä hän ei ole ylhäisyys vaan pikemmin-kin hyytelömäinen kylläisyys.

Ždanovin tuntevat tiesivät, että lähipiirissä mies oli halutessaan hauskuttelija ja keppostelija. Väreilevä hymy ja tirrillä vilkkuvat silmät eivät tosin olleet aina vilpittömät, ja hymy saattoi kadota yhtä äkkiä kuin ilmestyinkin. Joskus kasvoille leimahtaa suorastaan julkea katse. Silloin tuikeat silmät mustuvat eivätkä enää näytä erityisen ystävällisiltä. Posket roihahtavat tummanpunaisiksi ja vastapuoli aistii vaivoin pidätetyn ärtymyksen. Tällöin Ždanov tietämättään kohottaa oikean silmänsä kulmakarvoja, mikä painaa toisen silmän viiruksi. Mutta kohta hän jo lauhuu ja ilme sulaa mielitelevään virnuiluun. Kenraalieverstin kasvoilla käy ikään kuin koko ajan kamppailu erilaisten mielentilojen välillä. Tarkkanäköisimmät aavistelivat, että tällaisen kameleonttimaisen kuoren taakse piiloutui vihollisiaan kohtaan katkera ja häikäilemätön vastustaja.⁶

Eräässä mielessä Ždanov oli tyyppillinen bolševikkijohtaja. Hänen ajattelumaailmansa seurasi piirteitä, jotka yleisestikin yhdistetään bolševikkien sangen erikoiseen uskomusjärjestelmään.⁷ Yksi näistä oli seuraus osin tietoisesta asettumisesta vastustamaan perinteisen venäläisen intelligentsijan taipumusta korostaa rehellisyyttä. Jo Vladimir Iljitš Lenin rakensi pohjan tällaisen porvarillisen naiiviuuden hylkäämiselle perustaen oman ajattelunsa saksalaisen hegeliläiseen ajatusmaailmaan. Se asetti päämäärän yli elämän. Mikään tšehovilainen kunniallisuuden ja itsensä toteuttamisen kaipuu, niin kaunista kirjallisuutta kuin se olikin, ei kuulunut tähän maailmaan. Isompi päämäärä häämötti horisontissa.

Bolševikkien tuli ajatella vain ja ainoastaan oman toimintansa lopputulemaa. Siksi myös huijaaminen, vastustajan pettäminen ja harhaanjohtaminen olivat mitä sallituimpia keinoja oman asian ajamiseen, samoin kuin ylenmääräinen uhkailu, mikäli se oli tarpeen ja mahdollista. Bolševikkien sisäänrakennettu sääntö, sisäinen vimmia, johti pyrkimiseen aina äärimmäisille rajoille. Tämä päti niin sodassa kuin rauhassa. Piti tavoitella vihollisen perääntymistä. Jos näin tapahtui, vastustajan horjumisen mahdollisimman suuri hyväksi-

käyttö tuli hyödyntää lisätavoitteita esittämällä. Mutta stalinilaisen bolševikin toiminnasta kuului silti tietty annos realismia ja maltillisuutta. Politiikassa, neuvotteluissa vihollisen kanssa, tuli aina tietää, milloin oli syytä pysähtyä. Kaikkein tärkeintä oli kieltäytyä tulemasta provosoiduksi. Jos muu ei auta, oli tyytyminen tilapäisiin myönnytyksiin pahimmankin vihollisen edessä. Silloinkin mielessä tuli pitää alinomaa perusrivistiriitä sekä lopullisen voiton tavoite.

Malmin lentokentällä ei Ždanovia varrottu avosylin. Odotukset olivat syystä pelokkaat, olihan mies Leningradin puoluejohtajana yksi talvisodan ja jatkosodan pääarkkitehteistä.⁸ Toiset muistuttivat, että vuoden 1940 kesällä Ždanovilta ei kulunut saapumisestaan Tallinnaan kahtakaan kuukautta, kun hän jo puna-armeijan tuella järjesteli Virolle uuden hallituksen. Vieksaaseen suunnitelmaan kuului, että tämä hallitus ei ollut lainkaan kommunistinen, vaan koostui Ždanovin ylipuhumista tunnetuista virolaisista porvarillisista poliitikoista sekä tiede- ja taidemaailman edustajista. Vallanvaihto koristeltiin *Riigikogun* vaaleilla, joihin lopulta saivat osallistua ainoastaan paikallisten kommunistien listaamat ehdokkaat. Ensitöikseen uusi parlamentti päätti Viron liittymisestä osaksi Neuvostoliittoa. Pakon edessä virasta eronnut itsevaltainen presidentti Konstantin Päts perheineen vangittiin ja lähetettiin kauaksi Uralille. Siltä matkalta hän ei enää palannut.⁹

Toistuisiko samanlainen kuvio Suomessa? Tuliko Ždanov Suomeen päättämään työn, joka jäi talvisodassa kesken?

Aivoverenvuoto kesken neuvottelua

Kuukausi ennen Ždanovin saapumista Suomeen, tarkemmin sanoen 7. syyskuuta 1944, Helsingin rautatieasemalle oli kokoontunut myöhään illalla pienehkö joukko poliitikkoja, virkamiehiä ja lähtijöiden sukulaisia. Aselepo oli astunut voimaan kaksi päivää aiemmin, mutta välirauhansopimusta Suomen ja Neuvostoliiton välillä ei ollut vielä solmittu. Siitä neuvottelemaan Suomesta lähetettiin

rauhanvaltuuskunta Moskovaan. Matkaanlähdön tarkka ajankohta oli pidetty yleisöltä salassa. Ilmapiiri oli arkailevaisen toiveikas. Kun junanlähettäjänsä pilli vihelsi ja höyryä puskeva veturi vieri asemalta, junan ovesta näkyivät vielä pääministerin hymyilevät kasvot ja tervehdykseen noussut käsi. ”Laiturilla olijat nostivat hattunsa ja hyvän matkan toivotus kajahti ilmaan useilta huuilta yhtäikaa, ja parin sekunnin kuluttua oli juna hävinnyt pimeyteen.”¹⁰

Moskovaan matkusti valtuuskunta, jonka johtajana toimi pääministeri Antti Hackzell. Hän ei ollut ehtinyt olla virassa kuin runsaan kuukauden. Tämä matka jäi hänen viimeiseksi toimekseen pääministerinä. Hän sai matkalla sairauskohtauksen, josta mies ei enää toipunut työkuntoiseksi. Hallituksen vaihtuminen kesken rauhanpönistelijän ei ollut kuulunut kenenkään suunnitelmiin. Urho Castrén löydettiin nopeasti uudeksi pääministeriksi, mutta rauhanvaltuuskuntaan hän ei enää ennättänyt.

Hackzellin johtaman valtuuskunnan juna saapui aamunkoitteessa määränpäähensä, Viipurin edustalla sijaitsevalle pikkuiselle Nurmén (nyk. Lužaika) asemalle. Tämän jälkeen seurasi lyhyt automatka suomalaisissa ajoneuvoissa. Saapuessaan ei-kenenkään-maalle valtuuskunta sai sovitun mukaisesti yhteyden venäläisiin yhdysupseereihin, jotka tulivat vastaan paraatiunivormuissa. Heillä oli valkoiset hihaliinat. Marssittuaan mykkinä punaupseerien johdolla pitkin ojanvartta valtuuskunta saapui paikalle, jossa odotti muutama venäläinen auto. Matka jatkui liejuisella metsätiellä. Siellä täällä näkyi venäläisiä sotilaita asemissaan, ja tiellä kohdattiin muutamia amerikkalaisvalmisteisia jeeppjeä. Lopulta saavuttiin alkeelliselle lentokentälle, josta matka jatkui venäläisten amerikkalaisilta saadulla Douglas-koneella Moskovaan.¹¹

Suomen puolustus oli murtunut Neuvostoliiton kesäisen suurhyökkäyksen edessä. Kanssasotija Saksa oli häviämässä maailmansodan. Jatkuvat uutiset Neuvostoliiton etenemisestä sekä tiivistyvä ymmärrys Neuvostoliiton, Yhdysvaltain ja Ison-Britannian ylivaltaisesta liitosta olivat riuduttaneet Suomen kypsyymään loppukesällä 1944 kehnookin rauhaan.¹² Elokuussa maa oli nopeassa tahdissa

kuluttanut sekä voimavaransa että moraalinsa. Jatkosodan alussa uhmakas Suomi ei kaiken uhoamisen jälkeen ollutkaan valmis kuolemaan joutsenlauluun laulavan Saksan rinnalla.

Neuvostoliiton vihaama presidentti Risto Ryti oli vaihtunut jo elokuun alussa marsalkka Carl Gustaf Emil Mannerheimiin, jota pidettiin ainoana miehenä, jolla oli arvovalta johdattaa Suomi aselepoon. Muutaman päivän perästä myös kaikilla tavoin sivistynyt mutta Neuvostoliiton silmissä ryvettynyt pääministeri Edwin Linkomies sai antaa tilaa uusille kasvoille. Mannerheim manöveerasi Hackzellin pääministeriksi, käsikassaraksi tekemään rauha venäläisten kanssa. Ei hän olisikaan itse tohtinut matkustaa Moskovaan, olisivat voineet tappaa tai ottaa panttivangiksi. Hackzell ei ollut huono valinta. Hurmaavaviiksinen ja korkeaotsainen, monilla elämänaalueilla kirjavan kulun käynyt mies oli toiminut pitkään ulkoministerinä 1930-luvun alkupuolella. Hän oli jo ennen Venäjän vallankumousta työskennellyt Pietarissa lakimiehenä ja liikemiehenä ja sittemmin 1920-luvun alussa Suomen lähettiläänä Moskovassa. Hackzell tunsi Venäjän perikotaisin.

Aselepo Suomen ja Neuvostoliiton välillä oli astunut voimaan 5. syyskuuta 1944. Suomalaiset olivat lopettaneet sotatoimet jo edellisenä päivänä. Venäläiset – todennäköisesti puna-armeijan huonon viestinnän takia paremminkin kuin ilkeydestä – ampuivat joitakin kuolemanlaukauksia vielä sodan viimeisenä päivänä.¹³ Yhdenkään lesken tuska ei liene sen kamalampi kuin juuri tuona sodan viimeisenä päivänä kaatuneitten.

Lopulta tykkien jyske sammui. Mannerheimin nimittämä valtuuskunta saapui Moskovaan sopimaan ehdoista. Kävi ilmi, että Suomen rooli oli tulla lähinnä kuuntelemaan Neuvostoliiton sanelemat välirauhan ehdot ja panna nimi paperiin. Varsinaisen rauhan ehdot katsottaisiin myöhemmin.

Toinen maailmansota yhä jatkui. Vaikka koko maailma odotti Saksan murskatappiota, jotkut Suomessa vielä elättelivät toivetta tuulen kääntymisestä. Britit puolestaan pelkäsivät, että Stalin tekisi erillisrauhan Adolf Hitlerin kanssa. Saksa olisi silloin voinut keskittää koko voimansa Isoa-Britanniaa vastaan.

Neuvostoliiton johto oli tietysti tyytyväinen Suomen sotilaallisesta ja poliittisesta äkkikäännöksestä. Sillä ei silti ollut erityinen hoppu kutsua suomalaisia neuvottelupöydän ääreen Hackzellin valtuuskunnan saavuttua Moskovaan.¹⁴ Pääministeri tapasi kuitenkin lyhyesti Neuvostoliiton ulkoasiain kansankomissaarin Vjatšeslav Molotovin heti saavuttuaan. Tapaamisessa Molotov ei ollut esiintynyt vihamielisesti, mutta Hackzell sai mukaansa tiukkojen rauhanehtojen luonnoksen.¹⁵

Sen jälkeen kutsua välittömiin jatkokeskusteluihin ei kuulunutkaan. Suomen valtuuskunnalle oli siksi järjestetty muuta ohjelmaa venäläisten seurustelu-upseerien kanssa. Siihen kuului muun muassa Gioachino Rossinin säveltämä *Wilhelm Tellin* esitys Bolšoi-teatterissa.¹⁶

Samaan aikaan Suomen kansa ja kärjessä Mannerheim vartoivat hermot riekaleina neuvottelutuloksia.

Sattuma, tai ehkä kohtalon kylmä koura, viskasi arpansa peliin. Koko suomalaisvaltuuskunta oli viimein kutsuttu Molotovin luo syyskuun 14. päivänä kello yhdeltätoista iltamyöhäisellä. Suomen valtuuskunnan jäsenet kokoontuivat työillalliselle sitä ennen Savoy-hotellin ravintolassa. Pääministeri palasi vielä huoneeseen työskentelemään papereidensa kimpussa ja uppoutui harjoittelemaan vuorosanojaan. Kello löi seitsemää illalla. Hackzell, 63-vuotiaaksi vielä hyväkuntoinen mies, ei ehtinyt pitkällekään, kun ylenmääräinen stressi ylitti sietokyvyn. Kipu löi aivojen lävitse kuin sähköisku, jäsenet lakkasivat toimimasta. Pääministeri oli saanut aivoverenvuodosta aiheutuneen halvauksen. Se lamaannutti hänen oikean kätensä ja jalkansa sekä johti puhekyvyn menetykseen.¹⁷

Välirauhansopimus oli saanut ensimmäisen uhrinsa.

Todellisuuden kalliopohja

Amerikkalaisvalmisteinen lentokone kuljetti valtuuskunnan talousneuvonantajana toimineen Berndt Grönblomin Moskovasta Helsinkiin. Tämä salaiselta agentilta näyttävä vuorineuvos kuroi mustassa

asiakirjasalkussaan pääministeri Antti Hackzellin Neuvostoliiton ulkoasiain kansankomissaarilta Vjatšeslav Molotovilta saamat sopimusehdot presidentille ja hallitukselle. Helsingin vaikutusvaltaisissa piireissä sopimusluonnos herätti huolta. Synkkämielisisissä tunnelmissa ja sietämättömässä paineessa tehtiin kiireellisesti vastaehdotuksia.

Ulkoministeri Carl Enckell, joka ei ollut mukana alkuperäisessä valtuuskunnassa, toi ne mukanaan Moskovaan samalla venäläiskoneella, jolla Grönblom oli saapunut. Hän korvasi Hackzellin valtuuskunnan johtajana. Pätarkoitus oli osoittaa, että vaadittu sotakorvaus oli liian suuri. Se olisi kuolettava suonenisku köyhälle ja vararikkoiselle Suomelle. Britit, jotka sopimuksen osapuolena olivat vaikuttaneet siihen, että alkuperäinen huimaava 600 miljoonan dollarin arvoinen sotakorvaus oli puolitettu, taas pitivät ehtoja yllättävän siedettävänä Suomelle.¹⁸

Silmin nähden nyrpeänä ulkoasiain kansankomissaari Molotov ei ota suomalaisten vastaehdotuksia edes käsiteltäväksi. Suomen valtuuskunnassa¹⁹ mukana ollut puolustusministeri ja jalkaväenkenraali Rudolf Walden kertoo myöhemmin tapaamisesta ulkoasiain kansankomissariaatin palatsin juhlahuoneistossa: ”Spiridonovkassa venäläiset ja englantilaiset seisoivat suuren pyöreän pöydän ympärillä juhllallisina, kun suomalaiset astuivat sisään – kuten Versaillesissa saksalaisia kohdeltiin.” Suomalaiset halusivat esittää vastaehdotuksiaan, erityisesti suomalaisten talousasiantuntijoiden sotakorvausasiasta laatiman pitkän muistion. Molotov sähähti hampaittensa välistä: ”Ei ole suunnitelmissa.” Kääntyen tulkin välityksellä englantilaisia edustavan lähetystöneuvoksen puoleen kansankomissaari kysyi, mitä mieltä tämä oli. Englantilainen vastasi: ”Olen täysin samaa mieltä.” Molotov napautti pöytää, hymyillen pilkallisen uhkaavasti. Hän lisää varmuuden vakuudeksi: ”Jos uskotte, että sodan jatkaminen tulee halvemmaksi, luemme muistionne. Muussa tapauksessa se ei ole vaivan arvoinen.”²⁰

Myöhemmissä istunnoissa Molotov oli vihainen ja jyrkkä.²¹ Kaikkein eniten Neuvostoliiton ulkoministeri vauhkosi siitä, etteivät suomalaiset olleet aloittaneet jahtaamaan saksalaisjoukkoja pois Lapista.

Molotovin vaatimus oli ilmiselvän epäreilu, sillä eihän välirauhansopimusta ollut vielä edes allekirjoitettu. Neuvostoliiton ulkoasiain kansankomissaari antoi Suomelle kaksi ja puoli kuukautta aikaa suorittaa tehtävä loppuun.²²

Ehkä juuri Suomen röyhkeys pyytää myönnytyksiä sai Molotovin raivostumaan. Sodan kaikkien kauheuksien jälkeen nuo kömpelöt, uppiniskaiset tšuhnat näkivät oikeudekseen vielä hieroa hintoja. Aivan kuin olisivat mitäkin babuškoja juna-asemalla pelmeneitä kauppaamassa.

Suomen eduskunnassa, syyskuun 19. päivänä, viimeisetkin kansanedustajat sukivat hiuksiaan ja asettelivat kravattejaan ojennukseen ennen kuin astuivat saliin. Harva myöhästyi istunnosta, vaikka se alkoi jo kello kuudelta aamulla. Eduskunta oli kutsuttu kokoon käsittelemään välirauhansopimusta, sitä versiota, jonka vuorineuvos Grönblom oli Helsinkiin kuriroinut. Virkaatekeväksi pääministeriksi halvauksen saaneen Antti Hackzellin sijaan oli kammettu herrasmaisen tyylikäs, kravatin sijasta aina mustaan rusettiin koristautuva oikeusministeri Ernst von Born, joka esitteli asian eduskunnalle. Hän pyysi saada luvan lukea ulkoministeri Carl Enckellin edellisenä iltana saapuneen hätäisesti kirjoitetun sähköpostin. Mies rouhii taskustaan paperin. Von Bornin ääni värähtelee ja kädet vapisevat, kun hän tavailee salille Enckellin sähköviestin.

”Molotov vastaanotti minut pyynnöstäni klo 17. Dekanosov oli läsnä. Esitin perustuslakiemme mukaan eduskunnan suostumus välttämätön alueluovutuksiin. Molotov erittäin jyrkkä ja kiihtyi omista sanoistaan ja esitti lukuisia syytöksiä ’verisistä rikoksista’ hallitustamme vastaan. Lisäksi ellemme allekirjoita saamme palata. Välittömänä seurauksena koko maan valloitus joka valmisteilla. Ei antanut tilaisuutta esittää vastaväitteitä. Koska on ilmeistä ettei ole aikaa odottaa eduskunnan päätöstä, pyydämme että presidentti ja hallitus viipymättä oikeuttavat allekirjoittamaan. Vastaus välttämätön ja viimeistään huomenna klo 12 päivällä mennessä. Enckell.”²³

Eduskuntasalin jäykkäkauluksiset edustajat haukkoivat henkeä ja olivat vaitonaisia. Luovutetun sodan olosuhteissa ja niska taitettuna

Suomen hallitus oli jo edellisenä iltana hyväksynyt kyseisen valtuutuksen. Eduskuntakaan ei voinut pakon edessä toimia toisin.

Moskovassa kolmen istunnon jälkeen, joissa nöyryytetyt suomalaiset eivät saaneet yhtäkään tahtoaan lävitse, välirauhansopimus allekirjoitettiin ilman mainittavia muutoksia Molotovin alkuperäisestä luonnoksesta 19. syyskuuta 1944.²⁴

Välirauhan allekirjoittajina olivat Suomen puolelta ulkoministeri Carl Enckell, puolustusministeri ja jalkaväenkenraali Rudolf Walden, yleisesikunnan päällikkö ja jalkaväenkenraali Erik Heinrichs sekä ulkoministerin paria vuotta nuorempi pikkuveli, kenraaliluutnantti Oscar Enckell. Vastapuolelta riitti yksinomaan kenraalieversti Andrei Ždanovin allekirjoitus. Molotov olisi ollut kaikkein luontevin allekirjoittaja, mutta oli jo päätetty, että Leningradin puoluejohtaja hoitaisi Suomea. Brittien puumerkkiä, vaikka maa olikin välirauhansopimuksen osapuoli ja tulevan valvontakomission jäsen, ei kukaan vaivautunut pyytämään. Ždanoville oli suotu valtuutus edustaa allekirjoituksellaan myös Yhdistyneen kuningaskunnan hallitusta. Suurlähettiläs Sir Archibald Clark Kerr oli toki läsnä ja kaikki käännetty englanniksi.²⁵ Sopimuksessa on mainittu, että se luovutetaan Sosialististen Neuvostotasavaltojen Liiton hallitukselle säilytettäväksi venäjän, englannin ja suomen kielillä, jolloin venäjän- ja englanninkieliset tekstit ovat todistusvoimaiset.

Molotov oli allekirjoitusseremonian jälkeen jo hajamielisyystilassään aikeissa ajaa suomalaiset tiehensä Spiridonovkasta, kun protokollapäällikkö kuiskasi jotakin ulkoasiain kansankomissaarin korvaan. Kaikki kutsuttiin upeaan sivusaliin. Pöytä oli katettu. Tarjolla oli paljon muutakin kuin teetä.²⁶ Sävy oli muuttunut ystävälliseksi. Kliment Vorošilov, bolševikkien vanha sotaratsu ja politbyroon jäsen, kertoi laseja nosteltaessa suomalaisille nuoruudenmuistoistaan Suomessa, silmin nähden ilman pahaa verta, vaikka juuri hän oli komentanut joukkoja Suomen rintamalla. Jo ennen vallankumousta Vorošilov oli näet Terijoen paikkeilla useamman kerran ylittänyt Suomen suuriruhtinaskunnan rajan mennessään ostamaan revolvereita pietarilaisille tovereille. Tuolloin hän aina tunsivatulevansa ulkomaille.²⁷

Suomalaisille lausuma oli kuin vihjaus siitä, että Suomi säilyisi itsenäisenä.

Jos Moskovassa nosteltiin maljoja, Suomessa virkaa tekevä pääministeri von Born muotoili kammottavan totuuden illan radiopuheessaan 19. syyskuuta 1944. Siinä rahisivat yhtä äänekkäästi sekä vanha putkiradio että vanhan miehen suomenruotsalainen ääni.

Vaikka valtuuskunta oli jännittänyt kaikki voimansa Moskovassa, tulos ei vastannut sitä, mitä Suomen kansa oli rojhennut toivoa. Siitä huolimatta, von Born lausui kuin ennakoiden paasikiviläistä politiikkaa, Suomen oli pysyttävä todellisuuden kalliipohjalla ja pyrittävä rakentamaan toimintansa niille edellytyksille, jotka maalle oli jätetty. ”Meidän osamme”, von Born sanoi, ”on olla ja elää mahtavan Venäjän naapurina. Meidän on otettava se kaikissa tomissamme lukuun.”²⁸

Loput viisikymmentä prosenttia

Lestadiolaistaustainen pääministeri Urho Castrén kampasi hiuksensa aina tiukkaan keskipään jakaukseen. Hän oli toiminut tätä ennen oikeusviranomaisena, tosin niinkin arvoisassa asemassa kuin korkeimman hallinto-oikeuden presidenttinä. Mies saattoikin olla suomalaisen oikeuskäytäntöön perehtymisessä ylivertainen, mutta useimpien mielestä hän ei ollut edes oikea poliitikko. Hän oli päinvastoin liikaa kin karikatyyri varsinaisesta ammattialastaan. Tällaisesta miehestä ei helpolla saanut irti enemmän joustavuutta kuin lakikirjan pykälästä.

Tuore pääministeri koki epämiellyttävää jännitystä vatsassaan värjötellessään tihkusateessa Malmin lentokentällä 5. lokakuuta 1944. Huolimatta vastaan pyristelemisestään ja vetoamisesta kokemattomuuteensa²⁹ hänet oli kolme viikkoa aiemmin revitty eräänlaisena pienimpänä pahana lakien maailmasta valtopoliitiikan maailmaan. Miehen piti muodostaa Suomen hallitus sotahäviön varjossa. Ždanovin vastaanottaminen oli hänen tähänastisen pääministeriuransa merkittävin hetki – tai ehkäpä suurin nöyryytys.

Ždanov asteli kättelemään Castrénia. Vasta nyt kenraalieversti tajuusi, ettei Suomen pääministeri puhu lainkaan venäjää. Vielä kolme viikkoa sitten Moskovassa välirauhansopimusta allekirjoitettaessa kaikki suomalaiset puhuivat tätä sivistyskieltä kuin kukko kiekkuu. Mutta tällainen pääministeri? Miten hänen kanssaan edes tulisi toimeen? Tarvittaisiinko tulkkia kääntämään aivan tavanomaisempiaakin diplomaattisia tervehdyksiä. Keskustelu kulkisi kangerrellen ja hitaasti kuin gramfonin levy, jossa oli valittu väärä kierrosnopeus?

Sen minkä Ždanov asioiden sujumisessa pääministerin kanssa venäjän kielellä menetti, korvaantui vastaanottokomiteaan kuuluneessa ulkoasiainministeri Carl Enckellissä. Tämä synnynnäisen tahdikas ja sormenpäitään myöten diplomaatti tosin saattoi tuntea venäläiset liiankin hyvin. Pietarissa syntyneen ja sujuvasti venäjää puhuvan Enckellin taustaan kuului Mannerheimin tapaan ura tsaarin henkivartiokaartissa. Sinne valittiin vain komeita ja solakoi- ta nuoria miehiä hyvistä perheistä. Tsaarin henkivartiokaarti oli ollut vasta alkusoittoa. Enää ei Enckell ollut nuori, lähempänä seitsemääkymmentä, vaikkakin yhä solakka. Uraan oli mahtunut palvelu Suomen viimeisenä ministerivaltiosihteerinä Pietarissa sekä lyhyehköt jaksot itsenäisen Suomen huippudiplomaattina. Enckellin ansioksi laskettiin se, että Kansainliitto ratkaisi Ahvenanmaan kysymyksen Suomen ja Ruotsin välillä edellisen eduksi. Olipa mies toiminut kaksinkertaisesti ulkoministerinä 1920-luvun alussa. Siitä lähtien Enckelliä olivat työllistäneet johtotehtävät suomalaisen pankki- ja teollisuuskapitalismin palveluksessa.

Enckell oli Ždanoville jonkin verran tuttu mies. Olihan Enckell tullut johtamaan Suomen valtuuskuntaa Moskovaan silloisen pääministeri Antti Haczkellin sairastuttua – tosin vain kuuntelemaan ja allekirjoittamaan välirauhanehdot. Jos Ždanoville ei ollut jäänyt miehestä muuta mieleen, niin varmaankin hän oli kiinnittänyt huomiota suomalaisdiplomaatin varsin kultivoituun, nyt jo harmaantuneeseen puolipartaan sekä nuolimaisesti leikattuihin ja mehiläisvahalla ylöspäin kaarrettuihin viiksenkärkiin. Nyt muutama sadepisara kimmelsi niissä kuin ruohon varressa.

Harmaa sade tiivistyy Malmin kentällä. Kenraalieverstin ensivaikutelma isännistään on kehnonlainen. Castrénin käsi oli sateesta tahmea ja olemus kyräilevä. Enckellin kädenpuristus oli kuin pingotettu jousi. Kumpikin vastaanotti Ždanovin silti pakotettu hymy kasvoiltaan. Mitä olisi pinnan alla, jos vähän raaputtaisi? Ehkä vain näyttelivät nöyrää poikaa, mutta tajuavat olevansa kuin nurkkaan ahdistetut koirat. Ždanov tietää, että juuri sellaiset koirat olivat oikullisia, saattoivat purra ojennettuun käteen. Stalin, joka omisti ja oli kouluttanut useita koiria, oli opettanut, että sellaisia pitää hiljaa hivuttamalla totuttaa tottelemaan ja alistumaan. Kepillä ensin ja sitten lihaisella luulalla, sitten taas kepillä jos on tarvis. Näin saavutetaan tavoite.

Ždanov irrottautuu nopeasti pääministerin ja ulkoministerin seurasta. Kenraalieversti käy tervehtimään aiemmin Suomeen saapuneita valvontakomission jäseniä. Useat olivat ehtineet asettua Helsinkiin jo pari kolme viikkoa aiemmin. Tuttu ja turvallinen mahorkan löyhkä huokuu jo mantteleista. Kärjessä on komission varapuheenjohtajaksi nimitetty kenraaliluutnantti Grigori Savonenkov. Mies tekee Ždanovin edessä jonkinlaisen kömpelön sotilastervehdyksen, sen perään he tervehtivät tuttavallisemmin. Savonenkov on kenraalieverstin luotettu, hän oli ollut Leningradin puoluejohtajana toimineen Ždanovin lähin alainen 872-päiväisen saarron aikana. Kenraaliluutnantti Savonenkov, eräänlainen poliittinen komissaari, oli vastannut Leningradin armeijahuollosta. Tuo kokemus oli lähentänyt miehiä, ei kuitenkaan ystävyyden tai edes sinuttelun asteelle.

Valvontakomission alemmille jäsenille oli kylläkin alun perin ilmoitettu, että muuan kenraalieversti Sergei Štemenko, Savonenkova arvossa korkeampi ja oikeissa taistoissa ansioitunut sotakarhu, olisi nimitetty Ždanovin varamieheksi.³⁰ Štemenko oli myös osana neuvostoliittolaista puolta, kun Suomen valtuuskunta syyskuussa oli ollut Moskovassa kuuntelemassa välirauhansopimuksen ehdot. Muutaman päivän kuluttua nimitys perutaan. Ždanov näet piti Štemenkoa sisäasioiden kansankomissariaatin NKVD:n johtajan ja Ždanovin kavalan kilpailijan, vakoilupäällikkö Lavrenti Berijan uskotuna miehenä. Stalin tajusi yskän ja määräsi Molotovin vaihtamaan

miestä. Ždanov tarvitsi varamiehekseen Helsingissä apurin, johon voisi täysin luottaa.

Luonteeltaan Savonenkov oli tosin Ždanovin vastakohta. Harva olisi pitänyt miestä lystikkäänä seuraveikkona. Savonenkovin tunnetila oli aina tympeä ja pahantahtoinen, ja hänen kasvonsa parhaimmillaankin hymyilemättömät ja ilmeettömät. Savonenkovin pyöreät silmälasit istuivat kasvoille niin luontevasti, että ne ikuistettiin miehen hautakiveen kaiverrettuun pääsilhuettiin. Hänen hiuksensa olivat aina taakse kammatut ilman minkäänlaista jakausta. Turhamaisuuttaan hän oli kasvattanut tuuheat Hitler-viikset, jotka näyttivät ikään kuin ylähuulen päälle liimatulta.

Savonenkov oli viipynyt Suomessa vasta viikon päivät, mutta hänen karu ja hankala luonteensa ei ollut jäänyt Suomen johtajilta huomaamatta. Presidentti Mannerheim ehti tavata miehen jo ennen Ždanovin saapumista Helsinkiin. Marsalkan maininta on, että kenraali Savonenkov käyttäytyi ylpeästi, huonosti; komentaa, vaatii, on tyytymätön.³¹ Samanlaisen vaikutelman oli saanut pääministeri Castrén. Savonenkov oli ikävä mies, tämä kulmikas kiusankappale oli aina vaativainen ja epäluuloinen. Hän peräsi kaikenlaisia tietoja aivan liian lyhyessä ajassa, niin että kun niitä ei voitu heti toimittaa, hän epäili, että siinä oli jotain tahallista Suomen hallituksen puolelta.³² Myöhemmin muutoin aina niin tahdikas diplomaatti ja muista koskaan pahaa puhumaton ulkoministeri Carl Enckell valittaa, että eräässä tapaamisessa Savonenkov oli ollut hyvin epäystävällinen.³³

Siviileistä Ždanov kättelee Pavel Orlovia, jonka käsi on hieman lepsu. Ždanov ei entuudestaan tunne Orlovia, mutta oli kuullut miehestä silkkaa hyvää. Mies toimisi valvontakomission poliittisen osaston päällikkönä. Hän oli ennen jatkosotaa työskennellyt Helsingissä lähettiläänä, ja pian Orlov tuli tutuksi uudellekin Suomen johdolle. ”Orlov on toisenlainen ja siivompi”, Castrén toteaa verratessaan tätä Savonenkoviin.³⁴ Mies oli miellyttävä ja synnynnäinen diplomaatti. Hän oli vaitelias, kohtelias, hieman sulkeutunut henkilö, jota yleisesti pidettiin myötämielisenä Suomelle. Orlov puhui mielellään naapurisuhteitten onnellisesta kehittämisestä tulevaisuudessa.³⁵

Ždanov katselee ympärilleen Malmin lentokentän sateista ja harmaata maisemaa ja pohtii tulevia haasteita. Valvontakomission päätehtävä³⁶ oli valvoa, että Suomen hallitus tarkoin ja määräaikana täyttää välirauhansopimuksen pykälät. Mutta kenraalieversti ymmärtää, että tehtävän suorittaminen käytännössä tarkoittaisi Suomen koko ulkopoliittisen suunnan ja yhteiskuntajärjestyksen uudelleen rakentamista. Ždanov tiesi olevansa mies paikallaan. Hän tunsi Stalinin ohjenuoran. Aina uuden toimen vastaanotettuaan mies on valittu siihen, koska hän osaa siitä ainakin viisikymmentä prosenttia. Mutta hänet on myös valittu siihen, koska lahjakas mies oppisi äkkiä ne loput viisikymmentä.

Ainakin ensimmäinen ehto täyttyi Ždanovin osalta. Harva venäläinen tunsi välirauhansopimuksen solmimisen taustat, pykälät ja liitteet paremmin kuin molempien Suomen sotien päätöksenteossa karaistunut Leningradin puoluejohtaja, virallisesti aluekomitean ensimmäinen sihteeri, politbyroon jäsen kenraalieversti Ždanov. Ehkä ulkoasiain kansankomissaari Vjatšeslav Molotovia ja hänen apuriaan varaministeri Vladimir Dekanozovia lukuun ottamatta.

Nyt oli aika oppia nuo loput viisikymmentä prosenttia.

Helsinki ei olekaan raunioina

Kunnioitusta herättävän etupellin alla murisee kahdeksansylinterinen moottori ja auton keulaa koristaa jäähdyttäjän ylimyksellinen säleikkö. Auto oli Suomen valtion varta vasten valvontakomission käyttöön luovuttama Packard.³⁷ Saattaapa merkki olla valittu siksi, koska sen tiedettiin olevan myös Stalinin lempilimusiini. Yhdysvaltain presidentti Franklin J. Roosevelt oli vuonna 1935 lahjoittanut yhden uusimmista malleista neuvostojohtajalle, vieläpä panssaroituna.

Yhä tiheämpi sade ropisee auton katolle, kun se syöksyy kolonnassa kohti Helsinkiä. Vahvasti aseistettu puna-armeijan henkivartijakaarti harmaissa jeepeissä saattaa sekä takaa että edestä politbyroon täysjäsentä kohti Kaivopuistoa. Ždanovin turvajärjestelyistä

vastaa muuan eversti Jefimov, joka oli hyvin kunnianhimoinen. Virheitä ja laiminlyöntejä ei saanut tapahtua. Suomen liikkuvan poliisin miehet olivat sijoittuneet tihein välein tienvarren molemmin puolin ja turvaavat sen kulun muulta liikenteeltä.

Malmin lentokentän läheisyydessä maisema on vielä metsäistä, peltojen siellä täällä halkoma. Pian omakotitaloja ja varasto- tai tehdasrakennuksia ilmestyy molemmin puolin maantietä. Kohta saavutaan kaupungin laitamille, jossain vilkkui valoja. Kauempana piirtyivät jo Helsingin keskustan sumeat ääriiviivat. Hetken kuluttua horisonttiin heijastuu Senaatintorin kirkon vihreä kupolitorni, tosin vain vilahdukselta. Se henkäilee venäläisyyttä.

Ždanoville ei tule siitä huolimatta kotoista oloa. Tämä on vieras ja omituinen maa. Hyvässä ja pahassa. Talot ja maisema näyttävät hyvin hoidetuilta. Sähkö- ja puhelintolpat ovat suorassa eivätkä roikku-neet lankojen varassa sinne tänne kuten Venäjällä.

Mutta Suomi ei lainkaan tuoksahda Neuvostoliitolle!

Tämä oli vasta Ždanovin toinen ulkomaanmatka. Ensimmäinen oli se, kun hän kävi Tallinnassa sovjetisoimassa Viron. Oli hän toki nähnyt yhtä ja toista asuessaan eri puolilla Venäjänmaata. Neuvostoliitto itsessään oli laaja kuin äidin syli. Miten erilainen kirjava Tbilisi olikaan harmaasta Moskovasta, ja miten erilainen Moskova, josta huokui Venäjän syvin olemus, oli kanavien halkomasta eurooppalaisesta Leningradista? Entä isovenäläiset Tver taikka Nižni Novgorod verrattuna Ukrainan Mariupoliin? Eivätkö nämä olleetkin toistensa suhteen kuin ulkomaita?

Länsimaisista demokratioista Ždanovilla ei ollut kokemusta. Joskus pikkutunneilla Stalinin datšalla tämä aina tietyssä juopumuksen vaiheessa kerskuu lyhyellä oleskelullaan Lontoossa. Kuvaukset muistuttivat lähinnä Charles Dickensin romaanien slummeja.

Sade oli tauonnut, pisarat ropsahtelevat enää epätasaisen harvak-seltaan limusiinin katolle ja ilma on raikastunut. Iltapäivän väritön hämärä lankeaa jo eteläisen Suomen ylle, mutta pengermän takana häämöttävät kaupungin säästeliäät valot. Tultaessa kantakaupungin laiduille Ždanov kykenee silti silmäilemään ympärilleen. Tämäkö oli

Helsinki? Hän oli odottanut näkevänsä kaupungin täysin raunioina, täynnä tuhoa ja kulkukoira-aloja. Olihan Neuvostoliitto pyrkies-
sään pakottamaan Suomen rauhaan hurjissa suurpommituksissaan
jo helmikuussa 1944 tuhonnut koko kaupungin.³⁸ Näin Neuvosto-
liitossa luultiin. Se oli koko Suomen vastaisen sodan käännekohta!
Itse *Pravdan* sivuilla helmikuussa, heti ensimmäisen pommitusyön
jälkeen julkaistussa artikkelissa otsikolla ”Ajetaan suomalaiset hyök-
kääjät pois neuvostomaasta!”³⁹ kirjoitettiin, että ”Neuvostoliiton il-
mavoimien valtava pommi-isku Helsingin kaupunkiin herätti hitle-
riläisten pirunpesän”. Tuo ”Mannerheimin ja Rytin rikollinen klikki”
oli yrittänyt valloittaa Neuvosto-Karjalan ja erityisesti Petroskoin,
mutta epäonnistuivat! Niinpä Helsingin tuhouduttua Suomi piankin
ryhtyisi pohtimaan rauhaa Neuvostoliiton kanssa, oivaltaessaan pää-
tyneensä väärälle puolelle sodan lopputulemaa.

Ždanov harmistuu lisää tultaessa lähemmäksi Helsingin keskus-
taa. Loipa katseensa minne tahansa, kaikkialla näkyi kauniita raken-
nuksia ja puistoja. Missä olivat rauniot? Missä ovat puhutut tuhon
jäljet?⁴⁰ Tämä kaupunkipahainen näyttää paljon hyvinvoimmalta
kuin Leningrad!

Tarkemmassa katsannossa talven 1944 suurpommitusten jäljet
olisivat toki olleet vielä näkyvillä.⁴¹ Moni Helsingin empirekeskustan
arvorakennuksista oli vaurioitunut. Kaartin kasarmi oli tuhottu lähes
täysin. Useat ydinkeskustan taloista olivat kärsineet suuria vaurioita,
mutta myös Ullanlinnassa, Eirassa, Kalliossa, Puu-Vallilassa ja Alp-
pilassa oli suuria tuhoja.

Kaupungin laittaa läpiajaessaan Ždanov kumminkin ihmettelee,
että Helsinki ei vaikuttanut harmaalta, sumuiselta ja ilottomalta.

Mikäli olisi voinut jalkautua kansan keskuuteen, Ždanov olisi
saattanut huomioida, että toki voita yhä annosteltiin rasvakorteilla.
Silti kaikessa alakuloisuudessaakin sodan kurittama kansa oli jo val-
mis huviin ja rientoihin. Ždanov ei tietenkään tiennyt, että koko so-
dan ajan voimassa ollut tanssikielto oli edelleen voimassa. Hän olisi
varmasti kummastellut puritaanisia suomalaisia, mikäli joku oli-
si kertonut, että vielä jokin aika sitten muuan Sakkolasta kotoisin

oleva tarjoilijatar Lempi Mylläri tuomittiin luvattomasta tanssimisestä kahdeksi kuukaudeksi vankeuteen.⁴² Kieltoa lievennettiin vasta lokakuun 1944 lopulla, jolloin sallittiin kokonaisen tunnin tanssi ohjelmallisten iltamien päätteeksi.⁴³

Mutta piinaavien sotavuosien jälkeen monen suomalaisen ajatuksissa alkaa vilahdella entistä ehompi ja valoisampi Suomi. Tarjontaa kevyemmän ja vakavamman kulttuurin ystäville riitti rauhan aikaan siirtyvässä Helsingissä. Jazzin riivaamille oli tarjolla ”Jam-ilta” ravintola Veljeshovissa. Messuhallissa järjestetään suuren yleisön keräviä asemiesiltoja laulusityksineen. Elokvateattereissa käynti oli yksi niistä harvoista kansanhuveista, joita ei edes sodan aikana ollut säännöstelty. Tarjolla oli sekä kotimaisia että vierasmaalaisia elokuvia yhä jatkuvan maailmanpalon keskelläkin. Monet näytösteatterit toimivat täydellä teholla.

Helsingin Sanomien teatterikriitikkokin heittäytyy peräti runolliseksi ylistäessään Ruotsalaisen Teatterin versiota Shakespearen *Venetsialaisesta kauppiasta*, aivan kuin kamala sota olisi muisto vain: ”Portian osa on kuin sinfonian heleässä duurissa kulkeva teema, joka poimuttelee rikkaan soinnituksen keskellä, kerää ympärilleen ja herättää katsojan mielessä kuvan jostakin keväisen lyrillisestä.”⁴⁴

Varmaankin elämä palaa joskus ennalleen, saattoi Suomen kansa toivoa, vanhoille uomilleen. Riippumatta edes maahan asettautuneesta Neuvostoliiton valvontakomissiosta.

Hirmuinen! Hirmuinen!

Kun välirauhaa solmittiin Moskovassa, yksi mies oli joukosta poissa. Äreä seitsemänkymmentäkolmevuotias valtioneuvos juo aamukahviaan. Hän on kotonaan, tyttärensä suunnittelemassa kaksikerroksisessa suuressa, myöhäisklassisessa kivisessä talossa Helsingin Taka-Töölössä Espoonkatu 2:ssa (nyk. Paasikivenkatu).⁴⁵ Sitä tuskin voisi kutsua omakotitaloksi, siihen se oli liian suuri, mutta pienempi kuin kartano tai palatsi.

Sisällä vanha mies haroo siiliksi leikattua tukkaansa.

”Hirmuinen on maamme kohtalo: Ja tämä johtuu meidän omasta tyhmydestämme. – – Suomen kansalla ei ole poliittista älyä.”⁴⁶ Mies oli levittänyt syyskuun 21. päivän 1944 aamulehden ruokasalin pitkälle tammipöydälle. Väli rauhansopimuksen lopullinen teksti liitteineen oli painettu kahdelle sivulle.⁴⁷ Valtioneuvos lukee sen kuumeisesti, mykistyy ensin, sitten tyrmistyy, kasvot leimahtavat tummanpunerviksi ja silmätkin ikään kuin pullistuvat päästä: ”Hirmuinen! Hirmuinen! – – Ja tähän on jouduttu oman tyhmän seikkailupoliitiikkamme kautta ja sotapolitiikkamme kautta, johon sotilaat ovat pääasiassa syypäät.”⁴⁸

Juho Kusti Paasikiven revityt hermot näyttävät pysyvästi joutuneen epäkuntoon, ainakin kaiken sen suhteen, mikä liittyi Neuvostoliittoon ja suomalaisten kykyyn hoitaa suhteita suureen naapuriinsa. Etenkin ilman häntä. Taipumus murehtia ja ärsyntyä itseksensä vaikeutti lähes muuttuneen luonteenpiirteensä, kun valtioneuvos joka ilta huolellisesti purki ajatuksiaan ja tuskaantumistaan päiväkirjaansa.

Kokenut valtiomies oli suureksi mielipahakseen syrjäytetty kaikesta tärkeästä päätöksenteosta kriittisen alkusyksyn aikana. Kuka muka olisi ollut sopivampi tarttumaan ohjaimen tänä Suomen kohtalonhetkenä? Kuka tunsii asiat ja niiden taustat paremmin? Juuri hän oli osallistunut maaliskuussa 1940 Moskovan rauhansopimuksen neuvotteluihin, jotka päättivät talvisodan. Ja olihan hänet uudelleen lähetetty, yhdessä Carl Enckellin kanssa, Moskovaan maaliskuussa 1944 neuvottelemaan rauhasta. Paasikivi palasi rauhanluonnoksen kanssa, joka vahvasti muistutti tulevaa syyskuun väli rauhansopimusta.⁴⁹ Paasikiven mielestä tarjous olisi pitänyt hyväksyä sopimus pohjaksi. Suomessa ehtoja pidettiin jäätävinä. Muiden muassa sosialidemokraattien Väinö Tanner käännöksi puolueensa rauhansopimusta vastaan. Sotakorvauksen, joka oli määritelty 600 miljoonaksi dollariksi, katsottiin ylittävän maan suorituskyvyn. Lisäksi Tanner otti esille sen, että Saksa voisi miehittää Suomen, kuten se oli tehnyt sodasta irtautumaan pyrkineelle Unkarille. Eikä kotimainenkaan mielipide